

Comenius Stichting

De stichting heeft als doel het verbreiden van de kennis over de persoon en het gedachtegoed van de Tsjechische wijsgeer, pedagoog en theoloog Jan Amos Comenius (1592-1670) wiens denkbekenden nog steeds een grote actualiteit bezitten.

Secretariaat

Postbus 5810, 1410 GA Naarden

T.: 035-694 0526

E.: info@comenius-naarden.nl

I.: <http://www.comenius-naarden.nl>

Varia Comeniana

Zie ook onder Komenius en Komensky

Wie meer wil weten over het leven en de werken van Comenius gaat tegenwoordig niet meer naar de bibliotheek, maar naar het internet. Afhankelijk van de zoekmachine die men gebruikt en de trefwoorden die men opgeeft, stuit men al spoedig op een aantal sites met meer of minder uitvoerige informatie over Comenius in diverse talen. Sommige van deze sites zijn ontleend aan encyclopedieën en andere aan allerlei hand- of leerboeken. Alle teksten zijn geschreven door auteurs die op de een of ander wijze zijn gelieerd aan een van de vele Comeniusgenootschappen of -netwerken die wereldwijd zijn aan te treffen.

Wie één of meer van Comenius' geschriften zelf wil lezen, moet echter een andere zoekstrategie volgen. Want behalve zijn bekende boek *The Labyrinth of the World* is geen van Comenius' publicaties integraal in een gedigitaliseerde versie beschikbaar. In dit geval blijft een gang naar de bibliotheek dus de enige mogelijkheid. In ons land betekent dit een bezoek aan de Koninklijke Bibliotheek of aan een van de universiteitsbibliotheken dan wel aan een op dit gebied gespecialiseerde bibliotheek zoals de Ritmanbibliotheek in Amsterdam of de bibliotheek van het Comenius Museum in Naarden.

Zoals bekend, schreef Comenius de meeste van zijn geschriften in het Latijn. Slechts enkele ervan schreef hij in het Tsjechisch of in het Duits. Gelukkig zijn de meeste van zijn publicaties in het Duits vertaald en enkele ook in het Engels, Frans en Nederlands. Deze vertalingen zijn gemaakt hetzij in de 17^e, hetzij in de 19^e of 20^e eeuw. Er zijn geen Nederlandse vertalingen voorhanden uit de 18^e eeuw. In deze periode was Comenius namelijk overal in vergetelheid geraakt. Pas in het midden van de 19e eeuw werd zijn oeuvre weer herontdekt. Van toen af aan werd zijn werk weer in verschillende talen uitgegeven. In de 19e eeuw werd Comenius tezamen met Hugo de Groot, Spinoza, Leibniz en enkele andere 17e eeuwse denkers herontdekt als één van de vroege wegbereiders van de Verlichting die zich in de 18e eeuw vanuit Frankrijk over heel Europa verspreidde.

Het valt op, dat in de Nederlandse levensschetsen van Comenius nergens melding gemaakt wordt van de vertalingen die tijdens zijn leven of kort erna in ons land zijn verschenen. Dit is een ernstige omissie, want het feit dat er al in de 17^e eeuw vertalingen in het Nederlands zijn gemaakt, betekent dat de uitgevers er toentertijd kennelijk brood in zagen. Het Latijn was in de 17^e eeuw de taal van de geleerden, maar in Nederland bestond er buiten de academische wereld ook een geschoold lekenpubliek. Deze groepering was oprecht geïnteresseerd in allerlei levensbeschouwelijk-getinte geschriften. In ons land was het leven namelijk al vergaand verstedelijkt. Een deel van de burgerij was welvarend en deze burgers hadden behoefte aan geestelijke verdieping en aan een nieuwe geëmancipeerde geloofsbeleving. Maar hoewel ontwikkeld was de burgerij in het algemeen het Latijn niet of onvoldoende machtig. Vandaar dat de uitgevers het lekenpubliek bedienden met vertalingen in de moedertaal. Het feit dat enkele van Comenius' geschriften in het Nederlands zijn vertaald is dus een zeker bewijs voor zijn naamsbekendheid in de toenmalige Republiek. Anders gezegd, mede op grond

In de Koninklijke Bibliotheek zijn de geschriften van en over Comenius gecatalogiseerd hetzij onder Komensky, hetzij onder zijn gelatiniseerde naam Comenius.

van dit gegeven kunnen we de vaak gehoorde claim onderbouwen, dat Comenius tijdens zijn verblijf in ons land een bekende medelander was geworden.

Wie wil weten of Comenius tijdens zijn leven of erna sporen heeft achtergelaten, moet dus gaan zoeken naar vertalingen van zijn geschriften in het Nederlands. De meest aangewezen plaats om deze zoektocht te beginnen is de Koninklijke Bibliotheek. Deze instelling verzamelt en beheert namelijk alle publicaties die in ons land zijn gedrukt en uitgegeven. Comenius blijkt in de catalogus van de KB met ruim 250 titels vertegenwoordigd te zijn.

In de KB zijn de geschriften van en over Comenius gecatalogiseerd hetzij onder Komensky, hetzij onder zijn gelatiniseerde naam Comenius op één uitzondering na. Er is een publicatie die noch onder Comenius, noch onder Komensky te vinden is. Het betreft hier een kleine verhandeling van Comenius uit 1655 met de titel *Regulae Vitae*. In de KB is de Nederlandse vertaling van dit geschrift uit 1668 geregistreerd onder de naam Komenius, dus met een K en bovendien met de initialen I.A. in plaats van J.A. (Jan Amos).

Comenius' traktaat is vertaald onder de titel *Het verstandig leven*. De verhandeling is opgenomen in een bundel waarin behalve Comenius ook de Griekse wijsgeer Isocrates, de Nederlandse geleerde Vossius en de bekende Vlaams-Nederlandse homo universalis Simon Stevin in een beknopte vorm en voor een breed publiek hun 'levensleer' uiteenzetten. De bundel is in 1668 uitgegeven door H. Galan in Harlingen onder de titel: *Den wijzen en welbescheiden burger*. Wie de vertaler is, wordt niet vermeld. Comenius' traktaat staat op de bladzijden 67 t/m 96.

Voor de volledigheid zij hier vermeld, dat de bundel in de 17^e eeuw enige malen is herdrukt. Daarna niet meer. Alleen het traktaat van Stevin getiteld *Het burgherlick leven* is in 1939 weer herdrukt. De laatste druk is in 2001 verschenen bij Bijleveld in Utrecht.

Het bovenstaande relaas is hier opgevoerd om twee redenen. De eerste is, dat het betreffende geschrift van Comenius niet afzonderlijk vermeld staat in de catalogus van de KB. De tweede reden is, dat de meeste biografieën van Comenius wel vermelden, dat hij in de 17^e eeuw door twee orthodoxe theologen van buitenlandse afkomst, t.w. Maresius en Bayle, fel is aangevallen, maar de biografen vermelden niet dat Comenius in dezelfde periode door enkele Nederlandse auteurs met instemming is aangehaald als een leidsman bij wie men aangaande de regels voor het 'goede' leven te rade zou kunnen gaan. Al met al blijkt dus, dat Comenius tijdens zijn verblijf in ons land niet alleen tegenstanders, maar ook medestanders had.

Over de inhoud van Comenius' traktaat tot slot nog kort het volgende. Deze verhandeling is geschreven ten behoeve van jongelui die op het punt stonden om een studiereis naar het buitenland te maken. Zo'n reis was toentertijd gebruikelijk voor jongens die hun studie aan een universiteit hadden afgerond. Comenius gaf hun zeven 'leefregels' mee die hij in zijn geschrift kort heeft toegelicht. Wie ervan kennisneemt, komt al spoedig tot de slotsom dat er in dit opzicht nog steeds weinig nieuws onder de zon is. Wat de inhoud betreft, behoeft Comenius' traktaat dus niet opnieuw te worden uitgegeven. Maar de vertaling ervan moet wel worden opgevoerd in alle literaturopgaven die voor een Nederlands publiek bestemd zijn.